

KAS? KUR? KAD? KAS? KUR? KAD? KAS? KUR? KAD?

VĒSTURE

Nozīmīgi dati, fakti, notikumi un ievērojamas personas

GESCHICHTE
Wann war? Was war? Wer war?

Matthias Edbauer
Uwe Goppold

Title of the original German edition:
Bibliothek des Wissens Geschichte.
Wann war? Was war? Wer war?

© 2005 by Compact Verlag GmbH, München

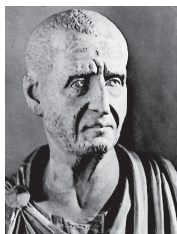
No vācu valodas tulkojusi LARISA VJATERE
Mākslinieks ULDIS BALTUTIS

ISBN 978-9984-800-22-6

© «Izdevniecība Avots», 2007
© L. Vjaterē, tulk. no vācu val., 2007
© U. Baltutis, vāks, 2007

TĒMU RĀDĪTĀJS

Zemes vēsture	7
Aizvēsture	11
Agrinās civilizācijas un antīkā senatne	22
Viduslaiki	98
Jaunie laiki	192
Jaunākie laiki	287
Mūsdienas	379
Alfabētiskais rādītājs	475

Dēcijs

upurēšanām vajadzēja atkal ieviest Romas valsts dievu pielūgšanu visā impērijā. Atteikšanās upurēt senajiem dieviem tika sodīta ar cietumsodu vai pat nāvessodu.

Kas, dodoties ceļojumā ar savu misiju, kļuva par visu tautu apustuli?

Pāvils (ap 10.–64. g.), kas no 45. līdz 58. g. devās tālos misijas ceļojumos uz Sīriju, Jeruzalemi, Dienvidanatoliju, Antiohiju, Maķedoniju un Grieķiju, tādējādi lielā mērā palīdzēdams izplatīt kristīgo *priecās vēsti*. Par parunu

Karavadžo: Saula atgriešana

kļuvušais notikums Damaskā attiecas uz Pāvilu, kas neilgi pirms vai pēc Kristus krustā sišanas pie Damaskas pilsētas vārtiem redzēja Jēzus vīziju, pēc kuras kļuva par dedzīgu Kristus piekritēju. Sasniegt Romu, no kurienes Pāvils gribēja doties tālāk uz Spāniju, viņam izdevās tikai kā cietumniekam.

Kurā kaujā Roma cieta vissmagāko sakāvi?

216. g. p. m. ē. kaujā pie Kannām Apūlijā pret Hannibala (247./46.–183. g. p. m. ē.) Kartāgas karaspēku. Militārās vēstures visslavenākajā kaujā tika aplenkti un iznīcināti astoņi romiešu leģioni – ap 70 000 karavīru. Tomēr Hannibals neriskēja doties triecienā uz Romu; tā vietā viņš cerēja, ka Romas sabiedrotie no tās novērsīsies. Situācija mainījās Romai par labu tikai 206. g. p. m. ē., kad P. Kornēlijs Scīpijns (ap 235.–183. g. p. m. ē.) izspieda kartāgiešus no Spānijas.

Ko nozīmē paruna *Maizi un cirka izrādes (Panem et circenses)?*

Tauta grib maizi un izpriecās – tā satīru dzejnieks Juvenāls (ap 67.–140. g.) rakstīja par pilsētas proletariāta korumpēto morāli. To pašu viņš attiecināja arī uz Romas impērijas valdniekiem, kuri visai labprāt izdeva daudz naudas, lai tautai sagādātu izpriecās. Gadā bija vairāk nekā 40 publisko

Kolizejs Romā

svētku, un tas ik reizi bija iemesls sarīkot zirgu skriešanās sacīkstes, dzīvnieku un gladiatoru cīņas; Lielajā cirkā bija iespējams pat rādīt teatralizētus īstu kauju uzvedumus. 80. g. Romā tika atklāts Kolizejs – Flāviju amfiteātris, kurā bija vietas 50 000 skatītāju.

Kas tiek uzskatīts par Romas antīkās senatnes laika izcilāko oratoru?

Marks Tullijs Cicerons (106.–43. g. p. m. ē.). Pēc retorikas, tiesību zinātņu un filozofijas studijām viņš kļuva par slavenu oratoru. Savās četrās lielajās runās pret Katilīnu viņš sagrāva Katilīnas savvērestību. 55.–51. g. viņš sarakstīja savus ievērojamākos darbus: *Par oratoru*, *Par valsti*, *Par likumiem*. Pēc Cēzara (100.–44. g. p. m. ē.) noslepkavošanas Cicerons kā senāta vadītājs vērsās pret Marku Antoniju (ap 82.–30. g. p. m. ē.), kas vēlāk lika viņu sodīt ar nāvi.

Uz ko attiecas izteiciens: *Tu proti uzvarēt, Hannibal, bet neproti izmantot uzvaru?*

Uz kartāgiešu karavadoņa svārstīgo nevēlēšanos doties ar

karaspēku uz Romu pēc Romas sakāves 216. g. p. m. ē. kaujā pie Kannām. Livijs apgalvo, ka šo frāzi Hannibalam esot teicis Kartāgas karaspēka jātnieku virspavēlnieks Maharbals (*Ab urbe condita*). Romiešu vēsturnieks piezīmēja, ka šī vilcināšanās Romai un Romas impērijai bija glābiņš.

Kur Peisistrats 561. g. p. m. ē. uz neilgu laiku nodibināja savu pirmo tirāniju?

Atēnās. Viņš apliecināja sevi kā veiksmīgu karavadoni karā pret Megarām. Tautas sapulce piešķīra viņam miesassardzi, ar kuras palīdzību viņš sagrāba varu akropolē un kļuva par tirānu. Peisistrats (ap 600.–527. g. p. m. ē.) ierobežoja aristokrātijas varu un sekmēja zemniecību.

566. g. p. m. ē. viņš atjaunoja Panatēnajas, Atēnu pilsētas galvenos svētkus. Peisistrats un viņa dēli un sekotāji Hipijs un Hiparhs deva lielu ieguldījumu Atēnu uzplaukumam kultūras un ekonomikas jomā.

Kurā valstī valdīja Atals I Sotērs un Eimens II?

Ap 280. g. p. m. ē. Pergamā dibinātajā diadohu valstī ar tādu pašu nosaukumu – Pergama. Valdnieks Atals I Sotērs (269.–197. g. p. m. ē.) sekmīgi cīnījās pret galatiešiem (ķeltiem) un pret Seleikīdu valdnieku Antiohu III (243./42.–187. g. p. m. ē.). Eimens II (pirms 221.–159. g. p. m. ē.) izveidoja Pergamu par hellēnistiskās pasaules kultūras centru. Ap 160. g. p. m. ē. bija pabeigts pēc viņa pavēles uzceltais Zevam un Atēnai veltītais Pergamas altāris (šodien

tas atrodas Pergamas muzejā Berlinē). Pergamas valdnieks Atals III († 133. g. p. m. ē.) novēlēja Pergamas valsti Romas valstij.

Kura Ķīnas valdnieku dinastija 206. g. p. m. ē. sekoja Čiņņu imperatoram Šihuandi?

Haņu dinastija, kas nodibinājās pēc pirmā Ķīnas imperatora Šihuandi nāves († 210. g. p. m. ē.) un kuras aizsācējs bija dumpinieku vadonis Ļu Bans († 195. g. p. m. ē.). Ļu Bans, kas bija cēlies no zemniekiem, nodibināja centralizēti pārvaldītu valsti un dinastiju, kura valdīja 400 gadus un nozīmes ziņā pārspēja pat Romas impēriju.

Kāpēc romiešu karavadonis Pūblijs Kornēlijs Scīpijons Emīliāns pēc goda nosaukuma Afrikānis ieguva arī pievārdu Numantīns?

Tāpēc, ka Scīpijonu ģimenē adoptētais L. Emīlija Paula (ap 228.–160. g. p. m. ē.) dēls bija ne tikai uzvarētājs kaujā pie Pidnas, ne tikai iekaroja Kartāgu (146. g. p. m. ē.), tādējādi izbeidzot III pūniešu karu, bet 133. g. p. m. ē. pēc 10 gadus ilga kara iekaroja Numantiju un izbeidza ķeltu sacelšanos. Viņš tiek dēvēts arī par Jaunāko Scīpijonu (ap 185.–129. g. p. m. ē.). Scīpijons lika nolīdzināt ar zemi abas pilsētas un izdzivojušos iedzīvotājus pārdeva verdzībā.

Atēnu akropole

zaudēja vēlreiz gandrīz pusi no atlikušās savas valsts teritorijas. Krievija ieguva Lietuvu, Podoliju un Voliniju – aptuveni 41% no Polijas; savukārt Prūsija sagrāba ap 15% no Polijas teritorijas. Poznaņas apgabals, kā arī Danciga un Toruņa tika iekļautas Prūsijā. Tādējādi Polija nonāca pilnīgā Krievijas atkarībā.

Kas 1793. g. nolēma ieviest revolucionāro kalendāru?

Francijas parlaments – Nacionālā sapulce. Pirmais gads sākās ar Republikas pasludināšanu 1792. g. 22. septembrī. Mēnešu nosaukumiem vajadzēja ikreiz atgādināt gadalaikus, piemēram, termidors (tveices mēnesis) – revolucionāru gada vienpadsmitais mēnesis (19./20.07.–17./18.08.). Šis kalendārs bija spēkā līdz 1805. g. Jaunās laika iedalīšanas mērķis bija izdzēst no tautas atmiņas reliģisko svētku un atceres dienas.

Ko franči 1794. g. svinēja Augstākās būtnes svētkos?

Saprāta reliģijas nodibināšanu. Robespjērs (1758.–1794. g.) izdeva dekrētu, ar kuru Francijas tautai vajadzēja atzīt kādas augstākās būtnes eksistenci un dvēseles nemirstīgumu. Pseudoreliģiskas ceremonijas laikā viņš Tilēriju pili lika sadedzināt Ateisma statuju. Gudribas statujas veidolā vajadzēja godināt Augstāko būtni.

Kas bija Imanuels Kants?

Kants (1724.–1804. g.) ir viens no lielākajiem filozofiem Eiropas garīgās attīstības vēsturē, kurš stipri ietekmējis filozofijas attīstību 19. un arī 20. gs. Kanta tēvs bija pietistiski noskaņots seglinieks. Kants pēc filozofijas un teoloģijas studiju beigšanas kļuva par mājskolotāju, no 1755. g. viņš bija docents un profesors Kēnigsbergas universitātē. Viņš ļoti reti pameta savu dzimto pilsētu, tomēr uzturēja ciešus rakstiskus kontaktus ar sava laika lielākajiem domātājiem. Savā *pirmskritiskajā* radošajā periodā, aptuveni līdz 1769. g., viņš, līdzīgi Ņūtonam, nodarbojās arī ar dabaszinātniskām problēmām (*Vispārīgā dabas vēsture un debess teorija*, 1755. g.). Kanta domāšanu sākotnēji stipri ietekmēja Leibnica–Volfa skolas racionālistiskā apgaismības filozofija, tomēr Ž. Ž. Ruso iespaidā viņš drīz vien distancējās no tās. Viņa jaunajai orientācijai izšķiroša bija polemika ar D. Jūma (angļu empīrisms) darbiem. Kants nodibināja savu kritiskā, t. i., transcendentālā ideālisma (kriticisms) sistēmu darbā *Tirā prāta kritika* (1781. g.). Viņš ievadīja filozofijā pavērsienu, definēdams filozofiju kā mācību par cilvēka izzīņas iespējām un robežām, un parādīja, ka nav iespējams izzināt lietu par sevi. Tādējādi Kants kā nekritisku un dogmatisku apšaubīja visu iepriekšējo metafiziku ar tās izteikumiem par dvēseli, nemirstīgumu, brīvību un Dievu. Savā ētikā (*Tikumu metafizikas pamati*, 1785. g.; *Praktiskā prāta kritika*, 1788. g.) Kants uzsver cilvēka kā saprātīgas būtnes brīvību un pakļauj to kategoriskā imperatīva pienākumam. Darbā *Sprīšanas spēju kritika* (1790. g.) Kants pētīja skaistā un cēlā pamatlikumus mākslā un dabā, kā arī lietderīguma principu dzīvajā vidē. Ievērojams ir arī viņa raksts *Par mūžīgo mieru* (1795. g.). Viņa filozofijas attīstības pēdējais posms sniedza pilnīgi jaunus uzskatus natūrfilozofijas jomā.

Kas 1626. g. par 60 guldeniem nopirka Manhetenu?

Nīderlandietis Pēteris Minnevijs (ap 1580.–1641. g.). Minnevijs vēlākās amerikāņu metropoles Ņujorkas centru nopirka no indiāņiem. Jaunās Nīderlandes kolonijas pirmais gubernators kopā ar nīderlandiešu, vācu, skandināvu, ebreju un angļu

Ņujorka

kolonistiem apmetās salā un nodibināja Jauno Amsterdamu – kolonijas galvaspilsētu. 1664. g. Jaunā Amsterdama nonāca angļu rokās un kopš tā laika saucās par Ņujorku.

Kādu dinastiju 1794. g. nodibināja Aga Muhammeds kā Persijas šahs?

Kadžāru dinastiju, kura ievadīja Persijas norietu. Aga Muhammeds (1742.–1797. g.), kas bija turkmēņu kadžāru cilts vadonis, iekaroja visu Persiju un uzvarēja Persijas valdnieku Kerimu, kurš atbrīvoja Persiju no 700 gadu ilgās turku un mongoļu kundzības. Kadžāri valdīja līdz 1925. g.

Kas 1795. g. pirmo reizi okupēja Dienvidāfriku?

Lielbritānija. Jau 1652. g. pirmie holandiešu kolonisti bija apmetušies netālu no Labās Cerības raga. Vēlākie ieceļotāji no Holandes, Francijas hugenoti un vācieši izspieda khoikhoi tautu. Eiropiešu kolonisti, zemkopji un lopkopji izveidoja būru kultūru un valodu. Lielbritānijas otrā okupācija Dienvidāfrikā 1806. g. drīz vien pavēra ceļu masveida kolonizācijai no Anglijas.

Pret ko 1794. g. bija vērsta Kostjuško sacelšanās?

Pret Prūsiju un Krieviju. Taudešs Andžes Bonaventūra Kost-

juško (1746.–1817. g.), amerikāņu Neatkarības kara varonis, sākotnēji uzvarēja krievus pie Raklavices, kur poļu zemnieki drosmīgi cīnījās pret pretinieka lielgabaliem. Tomēr Varšava krita, kad poļu karaspēks kaujā pie Macejovices zaudēja kauju pret krievu pārspēku. 1795. g. notika trešā Polijas sadalīšana, pēc kuras tā kā valsts pazuda no ģeogrāfijas kartēm.

Kas 1839. g. bija par cēloni opija karam Ķīnā?

Ķīna confiscēja britu opija noliktavu Kantonā. Šās akcija mērķis bija pārtraukt nelegālu opija importu Ķīnā, ar ko nodarbojās britu tirgotāji. Karš, kuru Ķīna zaudēja, beidzās 1842. g. Nankinas līgumā. Ķīnai vajadzēja Lielbritānijai atdot Honkongu, atvērt piecas ostas britu tirdzniecībai, kā arī samaksāt kara zaudējumus.

Opija elle

Kādas pilnvaras bija Direktorijai Francijā?

Direktorija bija 1795. g. ievēlētā augstākā valdības iestāde,

kurā bija pieci dalībnieki, no kuriem katru gadu viens tika nomainīts. Direktoriem, buržuāzijas pārstāvjiem, palīdzēja parlamenta kameras, Vecāko padome un Piecsimtu padome. Direktorijas valdīšanas laikā Francijai jau 1796. g. nācās pasludināt valsts bankrotu. 1799. g. pēc Napoleona izdarītā valsts apvērsuma Direktorija tika atlaista.

Kas 1798. g. iekaroja Maltas salu?

Francija. Maltas salu Vidusjūrā iekaroja Napoleona karaspēka daļas Ēģiptes karagājiena laikā pa ceļam uz Ēģipti. Tādējādi pēdējā krustnešu valsts zaudēja savu neatkarību. Līdz tam Maltā valdīja johanniešu ordenis. Johanniešu ordenim bija ievērojama politiska ietekme Vidusjūras reģionā, un tikai 16. gs., paplašinoties Osmaņu impērijai, viņu ietekme tika apdraudēta.

Kurš amerikāņu štats bija pēdējais, kurā 1798. g. tika aizliegta vergu tirdzniecība?

Džordžijas štats. Amerikā reliģiski grupējumi jau ļoti agri sāka protestēt pret cilvēku tirdzniecību, diemžēl bez panākumiem. Ļoti pakāpeniski attīstījās abolicionisma kustība – cīņa par vergu brīvīšanu. Vergi tika ievesti lielākoties no Āfrikas un piespiedu kārtā nodarbināti darbos plantācijās. Tomēr aizliegums neskāra tiesības turēt vergus.